

מחקרים בקליטת העלייה

פרשת הרשת החינוכית 'שבחימופ"ת' לאור שני ספרי מחקר

רחל טוקטלי

עמותת מופ"ת, התפתחותה ומיסודה, הם תופעה יוצאת דופן בישראל ובעולם. לעולים מברית המועצות לשעבר הייתה שאיפה לשנות את התפיסות הפדגוגיות ואת תוכנית הלימודים של המערכת המרכזית, ומופ"ת אכן הביא לשינוי ארגוני ולתמורה בפדגוגיה, בדרכי העבודה ובאיכות המורים. סוגיית האינטגרציה בחינוך קיבלה תפנית מעניינת בעקבות תוכנית מופ"ת. שילוב תלמידים עולים (ממדינות חמ"ע ולאחרונה גם מאתיופיה) וותיקים בכיתות מופ"ת יצר אינטגרציה בין תלמידים ממוצא שונה, שהם שווים ברמת הישגיהם או שהפערים ביניהם אינם גדולים מכדי לפגוע ביעילות ההוראה.

א. 'משבח למופ"ת - סיפורו של מהפך חינוכי' מאת שמואל שמאי, זינאידה אילטוב, תמר הורוביץ¹

מבוא היסטורי

מחברי הספר בחנו מזווית תיאורטית ומזווית אמפירית את סיפורו של בית הספר שבחימופ"ת, שנבנה בתהליך יוצא דופן של מהפך חינוכי, על יסודותיו החלשים של בית הספר המקצועי 'שבח' בתל אביב. את השינוי הדרסטי חוללה חבורת מחנכים מקצועיים משכילים מקרב עולי חבר המדינות, יחד עם מנהלת ישראלית חדשה של בית הספר 'שבח', רבקה צוק, שגילתה בשנות כהונתה (1988-1995) פתיחות לא שגרתית לשינוי והובילה אותו ביד רמה. הורי התלמידים העולים, שהיו בעלי מוטיבציה חזקה לקידום ילדיהם בלימודים, לקחו חלק חשוב בהנהגת השינוי.

המהפך חל לאחר התנסויות בעייתיות בקליטת ילדי העולים: הם הגיעו לתוצאות שליליות בתחום הלימודי, בתחום הפסיכולוגי-התפתחותי ובתחום ההסתגלות החברתית. אלה יוחסו למעבר הקשה הכרוך בתהליכי הגירה ולקשיי השפה. גם קליטת המורים העולים במערכת החינוך הייתה בשפל המדרגה. בתחילת שנות ה-90 הגיעו לבית הספר 'שבח' תלמידים עולים שגילו מוטיבציה והרגלי למידה גבוהים יותר. הם נתקלו ביחס עוין מצד התלמידים הוותיקים, ולא פעם פרצו קטטות אלימות בין שתי הקבוצות. מתוך היענות לצורכי התלמידים הללו, נפתח אולפן שלמדו בו עברית, מתמטיקה, אנגלית, מורשת ישראל ושירים ישראליים. חומרי הלימוד נלמדו תחילה ברוסית ואחר כך בעברית. בשלב הבא נקלטו נערים עולים גילאי 16-17, שנפתחו בשבילם שתי מגמות חדשות: מחשבים וחשבונאות, והוקמה מכללה ללימודי המשך מקצועיים המקנים תעודה ממשלתית. לראשונה למדו ב'שבח' פיזיקה, מתמטיקה ואנגלית ברמת חמש יחידות.

בשנת הלימודים תשנ"ב נכנסה לפעולה בלימודי הבוקר של בית הספר עמותת מופ"ת שזה עתה הוקמה ושמקימיה, זאב גייזל ויעקב מוזנגוב, התבססו על הדגם הרוסי של בתי הספר הייחודיים למצטיינים

1 הוצאת כרמל, ירושלים, תש"ע - 2010.

ד"ר רחל טוקטלי היא סוציולוגית. פיתחה תוכניות ומסגרות להקניית אוריינות בסיסית למבוגרים וכתבה ספרים ומאמרים בתחום זה.

במתמטיקה ובמדעים ('פה-אם-שה' – להלן: פמ"ש). אחרי התנסויות צנועות בכיתות ערב במתנ"ס ובבית הספר 'שבח' בראשותו של יעקב מוזגנוב, נפתחה חטיבת ביניים, שהבטיחה רצף חינוכי לקראת כניסה לתיכון. מספר התלמידים העולים בבית הספר גדל משמעותית. לכיתות מופ"ת נתקבלו תלמידים בעלי הישגים סבירים בבית הספר היסודי, בעלי פוטנציאל לימודי טוב וחדורי מוטיבציה גבוהה. המורים בכיתות מופ"ת היו עולים מברית המועצות לשעבר, כולם בעלי תואר שני או אף שלישי, שהכירו את בתי הספר הייחודיים למצטיינים במתמטיקה ובמדעים (פמ"ש) ברוסיה.

אבי בבנישתי, שהחליף את רבקה צוק בניהול בית הספר בשנת 1995, פעל למיסוד המהפך שיצרה קודמתו ולשימור השינוי. ב-1996 הוסב שמו של בית הספר ל'שבח-מופ"ת', והוא הוכפף רשמית לעיריית תל-אביב כבית ספר עירוני. לימים הפך שבח-מופ"ת לבית ספר על-אזורי, שהורשה לקלוט תלמידים מיישובים סמוכים. כך נוצר תהליך של 'קליטה הפוכה' – העולים הם שקלטו את הוותיקים! מוזגנוב מונה לרכז פדגוגי-אקדמי, ואיתו פעלו שלושה רכזים מטעם מופ"ת: למתמטיקה, לפיזיקה ולפעילות חוץ-לימודית.

בית הספר מופ"ת התמקד בטיפוח מצוינות מדעית ובגיבוש מגמות למחשבים, לאלקטרוניקה, לרובוטיקה ולמנהל עסקים בקרב אוכלוסיית תלמידים איכותית ובעלת מוטיבציה גבוהה להצלחה. המורים, רובם ככולם יוצאי ברית המועצות לשעבר, ראו במלאכת ההוראה ייעוד ועבדו במסירות יוצאת דופן.

ביוני 2001 היה פיגוע בדולפינריום, שנהרגו בו 21 נערים ונערות ונפצעו יותר מ-120. שבעה מההרוגים ועשרים וחמישה מהפצועים היו תלמידי שבח-מופ"ת. הציבור הישראלי גילה את בית הספר, והבעות הזדהות הגיעו מכל עבר. מוסדות ציבור, מכונים, אישים, התקשורת, פוליטיקאים, אנשי צבא ואנשי ציבור גילו אהדה רבה למוסד החינוכי הייחודי. כמה ראשי כלכלה ועסקים באו לעזור בתמיכה כספית ובהקמת חממה טכנולוגית, שבמסגרתה פותחו פרויקטים מדעיים וטכנולוגיים.

הפיכת שבח-מופ"ת לבית ספר על-אזורי עוררה התנגדות בקרב פרנסי היישובים הסמוכים, שראו בעין לא יפה בריחת תלמידים מצטיינים מיישוביהם למוסד זה. אחדים מהם פעלו לשיפור רמת הלימודים בתחומיהם כדי לגבור על התחרות, והיו כאלה שאף הכניסו את רשת מופ"ת לבתי הספר שלהם.

פדגוגיה

מטרות העל של עמותת מופ"ת ושל שבח-מופ"ת הוגדרו במפורט. עיקריהן: שיפור הדרכים לקליטת עלייה ולשילוב איכותי של התלמידים העולים במערכת החינוך, בהיבטים החינוכיים, התרבותיים והחברתיים; דגש על הוראת מתמטיקה ומדעים; שימת לב ייחודית גם ללימודי שפות ותרבות כללית; ניצול ההון האנושי האיכותי והזמין של המורים העולים; חיזוק לימודי יהדות, היסטוריה של עם ישראל וטיפול הקשר למדינה ולעם (טיולים בארץ, מורשת, פרויקטים של בר-מצווה).

הרציונל הפדגוגי של העמותה התייחס למרכיבים הבאים: איכות המורים (כישורים, השכלה, יוזמה ומוטיבציה להצלחה); תוכני הלימוד (דגש על מתמטיקה, מדעים, לימודים הומניים, שפות ותרבות כללית); איכות התלמידים (כישורים, מוטיבציה); שמירה על רצף הלימוד לאורך הגילים; שיטות הוראה מעולות; בחינה מתמדת של הישגים ומתן שיעורי עזר למתקשים אחרי זמן הלימודים ובמהלכו. בית הספר הציב דרישה חריגה וגבוהה מהמקובל אפילו בבתי ספר יוקרתיים: שלושה מקצועות ריאליים ברמת 5 יחידות, לימוד שתי שפות ועבודת גמר.

במרוצת הזמן, מגמות מקצועיות שפעלו בבית הספר שודרגו ואף הוחלפו במקצועות עתירי-ידע. כמו כן נפתחו: מגמה עיונית, שבה נלמדו מדעי הרוח וספרות עברית ברמה של חמש יחידות; מגמת מחשבים ומדעים; מנהל עסקים; מגמות טכנולוגיות ואלקטרוניות.

אולם המציאות בישראל גרמה להתנגשות בין התפיסה האליטיסטית הסלקטיבית של הפמ"ש ומופ"ת לבין העיקרון הישראלי של שילוב אינטגרטיבי של תלמידים ברמות שונות בכיתה הטרוגנית. שבח-מופ"ת נאלץ להתמודד עם סוגיה זו, במיוחד לאחר שזכה במעמד של בית ספר על-אזורי, שמתקבלים אליו תלמידים מכל הרמות מיישובים אחרים. הפתרון שנמצא: השמת התלמידים בכיתות-אם פחות

הטרואוגניות, חלוקה לקבוצות לפי רמות (הקבצה) במסגרת השכבה והשקעת מאמצים וטיפול מיוחד בחלשים. בחטיבה העליונה (כיתות י"ב) עברו להסללה (חלוקה למגמות ומקצועות לימוד), שאפשרה למצות את היכולות לפי תחומי עניין. נפתחו כיתות הכוון לתלמידים חדשים ושולבו תלמידים בינוניים בכיתות רגילות. כמו כן נפתחו כיתות של חטיבת-הביניים כדי להקל על ההסתגלות לשיטות של בית הספר. הלימודים התקיימו בעברית, עם אפשרות לתרגום מושגים לרוסית. חשיבות רבה יוחסה לצורך לתת מענה פדגוגי גם לחלשים.

במרצת השנים נפתחו כיתות בתר-תיכון במסגרת 'המכללה' לטכנאים ולהנדסאים; וכן לימודים לקראת תעודה ממשלתית במחשבים, בחשמל, באלקטרוניקה, ברובוטיקה ועוד. הלימודים במכללה אפשרו לתלמידים בינוניים ומעלה במדעים להשיג תעודה מקצועית, שאפשרה להם להשתלב בצה"ל ובחברה הישראלית.

בד-בד פותחו מרכזי למידה ייחודיים לפרויקטים, לתחרויות, לאמנויות ולספורט – במטרה למצות את הפוטנציאל של כל התלמידים בכל הרמות ובכל התחומים. הפעילויות במרכזים אלה נחשבות כלימודי 'פנאי רציני' ברמה מקצועית גבוהה, בתחומים שמעבר לתוכנית הלימודים, עד כדי מתן אפשרות להיבחן בבגרות באמנות ובמוסיקה. הפעילות במרכז סייעה לילדים העולים להתמודד עם משברים אישיים וחברתיים בעקבות עלייתם.

שבח-מופ"ת שגשג ופרח. במשך שנים, זכו תלמידיו במקומות ראשונים באולימפיאדות ארציות ובינלאומיות במתמטיקה ובפיזיקה בכל הרמות. את ההשתתפות באולימפיאדה במתמטיקה פיתח ד"ר אנטולי שולמן, שעלה לארץ ב-1991. שבח-מופ"ת זכה במספר פרסים יוקרתיים: בתשס"א – פרס החינוך ישראל; בתשס"ד – פרס מורשת תרבות ישראל לחטיבות הביניים; בתשס"ה – פרס החינוך בנושא דו-קיום; בתשס"ו – זכייה של קבוצת תלמידים מבית הספר במקום הראשון בתחרות ארצית בנושא איכות הסביבה.

ב-2006 היו רוב המורים בשבח-מופ"ת עולים בעלי השכלה גבוהה, ניסיון רב-שנים, מוטיבציה חזקה ומסירות ללא קץ. הם עבדו מתוך שיתוף פעולה מלא בינם לבין עצמם ועם התלמידים. הם הצליחו לקיים אווירת לימודים ומשמעת ברוח טובה. אולם המורים הישראלים הוותיקים היו חלוקים בדעתם ביחס למופ"ת. ראש ועד המורים, בני ברקמן, תמך בשינויים ושכנע את חבריו 'לתת צ'אנס' וטען שתמיד תהיה אפשרות לחזור למה שהיה אם העניין ייכשל. מורים שהתנגדו ולא יכלו להצטרף לשינוי, פרשו.

בתקופה הראשונה שרר ניכור בחדר המורים בין הישראלים לעולים. ניכרו מתחים וניגודים בתפיסות חינוכיות. הישראלים התנגדו לשימוש בשפה הרוסית. המתיוחות התבטאה בישיבה בנפרד בחדר המורים, אך לא בדיבורים גלויים. המורים העולים חשו שהישראלים מתנכרים להם ורואים בהם אנשים מסוג ב', אך בהדרגה חלה התקרבות וגברה ההבנה ההדדית בחדר המורים. המורים העולים, מצדם, הגדירו את זהותם העצמית כיהודית גבוהה. הם העריכו את תרומת שבח-מופ"ת לקליטת התלמידים העולים. בית הספר נתפס בעיניהם כמערכת קולטת ממדרגה ראשונה, המקדמת את התלמידים, תומכת גם בחזקים וגם בחלשים ומעניקה תמיכה רגשית וסיוע משפחתי.

תלמידים והורים

כתוצאה מהנהגת תוכנית הלימודים הייחודית של מופ"ת גדל בהדרגה מספר התלמידים במוסד וחל שינוי איכותי מתלמידים ברמה לימודית נמוכה לתלמידים בעלי יכולות לימודיות גבוהות, שלמדו במגמות חדשות או במגמות שעברו רה-ארגון.

הרכב התלמידים השתנה: שיעור הבנות בבית הספר גדל והמבנה המגדרי של אוכלוסיית התלמידים התאזן בהדרגה. שיעורי ההתמדה עלו ושיעורי הנשירה ירדו גם אחרי שבבח-מופ"ת הפך לבית ספר על-אזורי וקלט אוכלוסייה חלשה יותר, ללא מיון. בשנת 2005 היו רוב התלמידים ילידי ברית המועצות לשעבר. מיעוט קטן הגיע מתל אביב ורובם הגיעו מראשון לציון, מבתי ים ומפתח תקווה. עשר שנים קודם לכן הגיעו רוב התלמידים מדרום תל אביב ומיעוטם באו מיישובים בגוש דן. התלמידים העולים התרועעו

בדרך כלל בינם לבין עצמם והיו קשורים לתרבות הרוסית, אך גילו יחס חיובי יותר לישראל מאשר לארץ המוצא.

על-פי דוח משנת תשס"ו, בוגרי בית הספר השתלבו בלימודי הנדסה ומדעים מדויקים באקדמיה במידה רבה פי כמה מהממוצע העירוני; תפיסת הבוגרים את תרומת בית הספר להמשך לימודיהם ולהשתלבותם בתחום החברתי הייתה גבוהה מהממוצע העירוני; שיעור המגויסים לצה"ל היה זהה לממוצע הארצי, אך שיעור הפונים לקצונה היה נמוך בהרבה מהממוצע. אשר לבנות, שיעור התגייסותן לצה"ל היה נמוך מהממוצע.

בסקר שבדק את עמדות ההורים כלפי בית הספר נמצאה שביעות רצון גבוהה ברוב תחומי התפקוד: איכות המורים, רמת ההוראה והיחסים בין המורים לבין התלמידים והוריהם. עם זאת, ההורים הביעו הערכה נמוכה לספרי הלימוד. כשנתבקשו להעיר הערות ביקורתיות, הערותיהם היו מתונות והתפרשו על נושאים רבים, שחלקם יועד לגורמים מחוץ לבית הספר.

שבח־מופ"ת הגדיר עצמו כמודל לקליטה איכותית של עולים חדשים במערכת החינוך וכגשר חשוב לחברה הישראלית, להיסטוריה שלה ולזהותם היהודית והישראלית, תוך כדי שמירה על המשכיות בחיבורם לשפה הרוסית, לאופן החשיבה של הוריהם ולשורשיהם התרבותיים והערכיים שלהם. עם זאת, היו שראו בשבח־מופ"ת מעין גטו, שבודד את התלמידים העולים.

תפוקות

ההישגים הלימודיים בשבח־מופ"ת משתקפים בעלייה במספר הזכאים לבגרות ובתוצאות הבחינות, בירידה בשיעורי הנשירה ובביקוש לבוגרי בית הספר. במבחני המיצ"ב ב-2003 דווח על הצלחה דרמטית במתמטיקה ועל הישגים גבוהים באנגלית, במדע וטכנולוגיה ובמדעים השונים. ההישגים בעברית היו נמוכים במידת־מה מהממוצע. במרוצת השנים ירד באופן דרמטי חלקם של המסיימים ללא תעודה ועלה מספר המסיימים עם תעודת גמר, ובעיקר: עם תעודת בגרות במספר יחידות גבוה.

בשבח־מופ"ת חברו יחד כל המרכיבים הנחוצים להצלחת מפעל חינוכי מהפכני. סיפורו של בית הספר הוא נקודת ציון בפיתוח תהליך של 'קליטה הפוכה': בית הספר מתבסס על ההון התרבותי של העולים, קולט תלמידים מהסביבה 'הוותיקה' ומשפיע על שיפור החינוך ביישובים הסמוכים. מתוך שבח־מופ"ת צמחה רשת של מוסדות חינוך, שראו בו מודל לחיקוי.

הזהות הישראלית־הרוסית המעורבת, שפותחה בחממת בית הספר, הקלה על תהליך הקליטה של התלמידים וסללה להם את הדרך לניעות בחברה הישראלית ולהשתלבות מקצועית וחברתית.

היחלשות התנופה

האילוץ לקבל תלמידים בלא מיון, עם נתוני כניסה נמוכים, בניגוד למודל המקורי של בית ספר למצטיינים, הצמיח מבנה של כיתות עם הטרוגניות מתונה, אמנם מופחתת יחסית להטרוגניות שהיא פועל יוצא של תפיסת האינטגרציה שהנחתה את מערכת החינוך הישראלית מזה שנים. התלמידים החלשים קיבלו בשבח־מופ"ת טיפול מיוחד ומסור.

לאחר עשור וחצי של פעילות יוצאת דופן, שבח־מופ"ת נמצא בצומת דרכים. לא ברור הסיכוי שאכן תהיה המשכיות לפנינה החינוכית-תרבותית שצמחה בלב אחד אזורים הקשים בתל אביב, בזכות השילוב החד־פעמי של מרכיביו המוצלחים תחת קורת גג אחת. הפסקת העלייה הקטינה את המאגר האנושי של תלמידים איכותיים ושל הורים בעלי מוטיבציה גבוהה. יתר על כן, הצלחת כיתות מופ"ת בערי הלווין של תל אביב גורמת לתלמידים איכותיים להישאר קרוב לבית.

כמו כן הצטמצם המאגר של מורים מקצוענים ברמה איכותית גבוהה, הרואים בעבודתם שליחות והמוכנים לעבוד שעות רבות ללא תמורה. כיום תוכנית הלימודים של בית הספר פונה לקהל רחב יותר, התקציבים קוצצו, והוראת הפיזיקה ירדה לרמה של בית ספר רגיל. לימודי המדעים כמסלול נשמרים רק בכיתת מופ"ת המדעית. לאחר עשור וחצי של פעילות, פגה ההתעצמות וגבר תהליך של נורמליזציה.

ב. רשת מופ"ת - מעמותת חינוך לעולים חדשים לרשת חינוכית ישראלית ארצית מאת תמר הרוביץ, שמואל שמאי, זינאידה אילטוב²

היסטוריה

העולים בעלייה המסיווית מברית המועצות לשעבר חוו אכזבה עמוקה ממערכת החינוך הישראלית. הגורמים לאכזבה זו היו, מצד אחד: מעורבות גבוהה יחסית של נוער רוסי באלמות, פשע וסמים; אחוז גבוה של נשירה מבתי הספר; הדרתה של קהילת יוצאי ברית המועצות לשעבר ותחושת ניכור; ומצד שני: אי ניצול הידע התאורטי הנרחב בנושאי חינוך ולמידה בקרב אקדמאים עולים ועשרות אלפי מורים עולים שלא נקלטו במערכת החינוך.

לאחר התנסות בלימודים לפי הדגם של 'פה'אם'שה' הרוסית בחוגים ובכיתות קיץ, הקימו זאב גייזל ויעקב מוזגנוב, שעלו בראשית העשור האחרון של המאה העשרים, את עמותת מופ"ת - רשת של בתי ספר למתמטיקה ולפיזיקה בישראל. לאחר הצלחת הניסוי בשב"מ מופ"ת, הגבירה העמותה את פעילותה בבתי ספר ערב ב-18 ערים, שהיו בהן ריכוזי אוכלוסייה מברית המועצות לשעבר.

פתיחת כיתות בוקר של מופ"ת בבתי ספר ממלכתיים הייתה צעד מכריע בהתפתחות העמותה. רשת מופ"ת התרחבה בהדרגה והתמסדה בחטיבות הביניים ובבתי הספר העל-יסודיים. בין השנים 1996-2007 עלה מספר התלמידים ברשת העמותה מ-774 ב-10 יישובים ל-19,613 תלמידים ב-50 יישובים בכל המחוזות. הרשת משתפת פעולה עם גופים אחרים כגון 'עתידיים' ו'קדם עתידיים' העוסקים בקידום שכבות נחשלות, מצד אחד, ו'רפאל' - בתוכנית שבה מהנדסים ומדענים מלווים קבוצות תלמידים, מצד שני.

עקרונות ודרכי פעולה

העמותה ניסחה את עיקרי ה'אני מאמין' שלה כלהלן: מורים בעלי השכלה מעמיקה ונכונות לפתח את כישוריהם; בחירת מקצועות שאינם מקובלים במערכת החינוך הישראלית ותוכניות לימוד; התאמת תוכנית הלימודים להתפתחות התלמידים בכל גיל; פיתוח יצירתיות ולמידה עצמית.

מטרות הרשת מוגדרות בשלושה מישורים, כלהלן:

במישור הלימודי-קוגניטיווי - פיתוח לימודי מתמטיקה ומקצועות מדעיים וטכנולוגיים ברמות שונות לפי יכולת התלמידים, אך בכיתות הומוגניות (או, למזער, הטרוגניות פחות); טיפוח שאיפה להצלחה בקרב התלמידים והמורים; פיתוח מיומנויות קוגניטיוויות גבוהות ויכולות חשיבה עצמית; בניית תוכניות הלימוד לפי עקרונות משותפים ויצירת רצף ביניהן; מדידת הישגים ועריכת בקרה מתמדת כחלק אינטגרלי של התוכנית; פיקוח פדגוגי בידי העמותה והמנהלים המקומיים, לא בידי משרד החינוך.

במישור הרגשי - חיזוק תפיסת המסוגלות העצמית ודבקות במשימה. במישור החברתי, השתלבות בחברה הישראלית ותרומה בשירות הצבאי, באקדמיה, במחקר ובתעשייה עתירת ידע.

הרשת הדגישה את חינויותם של מורים משכילים (תואר שני או שלישי), בעלי ניסיון עשיר בעבודה פדגוגית, מוטיבציה משימתית ושאיפה להישגיות. המורים נדרשו להשתתף בהשתלמויות מרכזיות. כמו כן הודגשה החשיבות של שיתוף ההורים בעשייה החינוכית ובתמיכה בבית. התוכנית הייתה מיועדת לתלמידים בעלי מוטיבציה ללימודים ואוריינטציה מדעית, שלא גילו בעיות התנהגותיות חריגות.

2 כרמל, ירושלים, תשע"א - 2010.

מערכת היחסים עם הממסד החינוכי

שני עקרונות בסיסיים של מופ"ת – בחירת הורים וכיתות הומוגניות לתלמידים בעלי מוטיבציה והישגים גבוהים – גרמו להתנגדות עזה במשרד החינוך, שמדיניות האינטגרציה בין הרמות והכיתה ההטרוגנית הייתה נר לרגליו מאז סוף שנות הששים של המאה העשרים. ועוד: בניגוד לתפיסה שהייתה מקובלת במשרד החינוך, שלפיה התלמיד הוא שנמצא במרכז תהליך הלמידה, הפילוסופיה החינוכית של מופ"ת הציבה במרכז את תוכנית הלימודים וראתה במורה את הדמות המרכזית במפגש הלימודי. במוקד החיכוך עם הממסד עמדו השאלות: מי רשאי להתקבל לכיתות מופ"ת, הן מבחינת אזור הרישום והן מבחינת נתוני הלימוד והמוטיבציה? מה מעמדה של אידאולוגיית האינטגרציה בכיתות הטרוגניות? מי צריך להימצא במרכז תהליך הלמידה, התלמיד או התוכנית והמורה? האם מופ"ת הוא פרויקט נוסף או פרדיגמה חינוכית אחרת? מה מעמדו של משרד החינוך כשהעמותה דורשת שהפיקוח יהיה בידיה ובידי המנהלים המקומיים? האם יש להקצות למופ"ת משאבים ייחודיים? הוויכוח על רשת מופ"ת הגיע לדיונים בכנסת ובעיתונות ולהתדיינות בבית המשפט. מופ"ת עורר עניין ציבורי בנושאים שבמשך שנים לא היו בסדר היום: בידול מול שילוב של עולים, הומוגניזציה בכיתות במערכת החינוך, היכולת להשיג מצוינות בשכבות נרחבות, העמדת התוכנית והמורה במרכז תהליך הלמידה, ועוד.

מעקב ומחקר

במחקרי מדידה והערכה ובמחקר עומק נבדקו עמדות מורים, הורים ותלמידים, התארגנות בתי ספר לכניסת מופ"ת ועמדות בוגרי התוכנית. נמצא כי רשת מופ"ת היא מערכת מאורגנת, המתרחבת לאוכלוסיות מגוונות, מושתתת על מחויבות ומוטיבציה גבוהה של התלמידים והמורים ועל השקעה אינטנסיביות בלמידה, מדגישה למידה באמצעות חקר והעמקה ומבוססת על שיתוף פעולה והפריה הדדית בין מורים במקצועות השונים ועל הוראה אינטגרטיבית. המורים, בעלי תואר שני או אף שלישי, עולים לשעבר ברובם המכריע, התחייבו להשתתף בהשתלמויות. מורים ותיקים ייחסו לכניסת מופ"ת אווירה שמאתגרת הן את המצוינים והן את החלשים.

רכזי המקצועות הוותיקים מיתנו את ביקורתם על המתודיקה של מופ"ת, כשהתברר שההישגים בכיתות של הרשת טובים יותר מאשר כיתות הרגילות. המנהלים הכירו ביתרונות התוכנית. ההורים היו מרוצים משיטות הלימוד ומרמת הלימודים. בין תלמידים עולים וותיקים בתוך כיתות מופ"ת נוצרו חברויות, אולם חלק מתלמידי הכיתות הרגילות נטו לראות בתלמידי מופ"ת מתנשאים, 'חרשנים' ו'חנונים', שזוכים ליחס טוב יותר מצד המורים.

המצדדים במופ"ת טענו כי כיתות פחות הטרוגניות מאפשרות להתמסר יותר לטיפול בחלשים, וכי בכיתות הללו צומחים מצטיינים חדשים. לעומתם, המתנגדים טענו כי למורי מופ"ת חסרו כלים לעבודה עם תלמידים מתקשים ועם לקויי למידה, וכי ההתקדמות בחומר בכיתות מופ"ת מהירה מדי ואינה מאפשרת העמקה. נוסף לכך, היו בין ההורים כאלה שסברו שהמשמעת במופ"ת נוקשה מדי. כניסת מופ"ת לבתי הספר אפשרה לרשויות להתמודד עם בריחת תלמידים הישגיים למסגרות יוקרתיות יותר. הרשת גדלה באופן מרשים ביותר, כמתואר לעיל, ונפתחה גם לקהל ישראלי ותיק, המעוניין במצוינות.

בסקר שנערך בקרב בוגרי מופ"ת נמצא כי רובם המכריע הביעו שביעות רצון מלימודיהם ברשת, שהקנו להם סוציאליזציה למצוינות. מיעוטם הצרו על 'זבזבז הילדות' ועל שלא היו חלק מתרבות הגיל בעירם. רובם אמרו כי בכיתות מופ"ת 'יש לחץ רב', ואחדים דיווחו על חרדת לימודים. קרוב לרבע מהנחקרים הצטערו שלמדו במופ"ת, ורובם סברו שאפשר להגיע לבגרות גם בלי מופ"ת. רובם המכריע הודיעו כי ישרתו בצבא וכי פניהם ללימודי המשך כדי לבטא את כישורונותיהם וכדי להשתלב בעולם העבודה. רובם המכריע לא ראו לנגד עיניהם קריירה צבאית.

סגל בית הספר העריך את מופ"ת ואת השינוי שהביא ללומדים ולארגון המוסד החינוכי, אבל חש שעדיין פועלות שתי מערכות, שהפער ביניהן יצר מרירות בקרב המורים המתמקצעים שירדו בסטטוס שלהם. המורות המתמקצעות (בוגרות מכללות למורים שהתמחו במקצוע כלשהו) ראו במופ"ת חזרה במהדורה אחרת לשיטת ההקבצה, שהייתה טובה בעיניהן. הן ייחסו את הצלחת מופ"ת להקבצה לפי רמות ולהשקעת המשאבים הגדולה. מורות כוללות הסכימו שמופ"ת העלה את הרמה של הוראת המתמטיקה, אך דרשו לזכור כי מתקיימות בבית הספר פעילויות חינוכיות וחברתיות אחרות, שאין מתייחסים אליהן בכבוד הראוי. במרוצת הזמן חלה התקרבות והעשרה הדדית בין המורים משתי הקבוצות.

בתי הספר של מופ"ת-ערב התפתחו בשנות ה-90, בעיקר בריכוזי העולים, אך גם בקרב ותיקים, משום שהמתנ"סים לא ראו בלימודי העשרה ובלומדים משלימים חלק מתפקידם. שביעות הרצון של ההורים מהוראת מתמטיקה, מדעים ואנגלית ומההעשרה התרבותית בבתי ספר אלה הייתה גבוהה, אף כי הם היו פחות מרוצים מהרמה של הקניית המסורת היהודית ולימודי המוזיקה. אולם, היו מקומות שבהם הרשויות ראו במופ"ת ארגון מתחרה על גיוס אוכלוסיית היעד לפעילויות אחר הצהריים. יתר על כן, המאגר של מורים איכותיים, מקצועיים ומסורים, שהיו מוכנים לעבוד בתת-תגמול, התדלדל והלך. בתי ספר קטנים התקשו להישרד בגלל קשיים כלכליים.

מעמותת עולים לרשת חינוכית ארצית ישראלית

עמותת מופ"ת, התפתחותה ומיסודה, הן תופעה יוצאת דופן בישראל ובעולם. מקובל שקבוצות מהגרים מסתפקות במרחב חינוך לשימור זהותם התרבותית המקורית. כאן הייתה לעולים שאיפה לשנות את התפיסות הפדגוגיות ואת תוכנית הלימודים של המערכת המרכזית, במיוחד במתמטיקה, בפיזיקה ובטכנולוגיה. מופ"ת הביא לשינוי ארגוני (הומוגניזציה בהרכבי הכיתות) ולשינוי בפדגוגיה, בדרכי העבודה ובאיכות המורים.

לאור ההצלחה ב'שבח מופ"ת' ובבתי הספר מופ"ת-ערב, אומץ המפעל על ידי הרשויות המקומיות, במיוחד החזקות, שהיו מעוניינות בקידום החינוך בתחומן ובשימור התלמידים החזקים, המוכשרים ובעלי המוטיבציה בבתי הספר האזוריים שלהן. הרשת הצליחה להיכנס לליבת החינוך הממלכתי ובנתה לעצמה מרחב חדש במערכת החינוך, שבו המצוינות אינה עומדת בסתירה לטיפול מפצה בתלמידים החלשים. לפיתוחו של מרחב חדש זה תרמו תהליכי הביזור במערכת החינוך ומתן אוטונומיה רבה יותר למנהלים וכן שיתוף הפעולה של כמה ישראלים, כגון מנהלת העמותה הישראלית אורה שניידרמן, שרצו במערכת חינוכית טובה יותר. לאחר למעלה מעשור הפך מופ"ת מעמותת עולים לרשת חינוך ישראלית במישור הלאומי. בשנים האחרונות, בשל הפסקת העלייה המאסיווית, אחוז העולים בכיתות מופ"ת קטן יותר.

במקום מסקנות

לדעת כותבת סקירה זו, תוכנית מופ"ת מדגישה את הקשר בין מוטיבציה של הורים לבין לימודי הילדים. הניסיון ב'תהילה' (תוכנית לאלפאביתזציה ולהקניית השכלת יסוד למבוגרים) הראה כי לאמהות שלמדו במערכת, הגם שהיו מעוטות השכלה, הייתה מוטיבציה גדולה באשר ללימודי ילדיהן. רבות מהן דאגו במיוחד לקידום בנותיהן, כראקציה לתרבות של אי החשבת נושא הלימודים לילדות ולנערות בסביבה התרבותית שבה גדלו. אמנם לא היה ביכולתן לעזור לילדיהן בלימודים עצמם, אך הן דאגו לסביבה נאותה, לפינת לימודים, למדף ספרים וכד'. הן גילו התעניינות אמיתית בהישגי הצאצאים, ובכך פעלו רבות לקידומם.

סוגיית האינטגרציה בחינוך קיבלה תפנית מעניינת בעקבות תוכנית מופ"ת. שילוב תלמידים עולים וותיקים – לאחרונה גם יוצאי אתיופיה – בכיתות מופ"ת יצר אינטגרציה בין תלמידים ממוצא שונה, שהם שווים ברמת הישגיהם, או לפחות שהפערים ביניהם אינם כה גדולים עד כי אינם מאפשרים להקדיש

את תשומת הלב הנדרשת לכל רמה. מורים רבים מרוצים משינוי זה בהבנת מהות האינטגרציה, שינוי המאפשר להם לקיים את ההוראה ביתר יעילות בכל הרמות. כמובן, תוכניות ייחודיות כמו מופ"ת ותהיל"ה מצריכות הנהגה מובילה, מנהלים דבקים במטרה, מורים מוכשרים ומסורים, סביבה ביתית מעודדת, תלמידים בעלי מוטיבציה גבוהה והשקעת משאבים כלכליים מתאימים.